

Paweł Sztuczka

Zmiany świadomości ekonomicznej w polskich gospodarstwach domowych: definicje i istota finansów osobistych

---

Problemy Zarządzania, Finansów i Marketingu 27, 567-576

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PAWEŁ SZTUCZKA

Uniwersytet Szczeciński

ZMIANY ŚWIADOMOŚCI EKONOMICZNEJ W POLSKICH GOSPODARSTWACH DOMOWYCH. DEFINICJE I ISTOTA FINANSÓW OSOBISTYCH

Streszczenie

Zdobycie pieniędzy dla jednych osób jest łatwe, dla innych znacznie trudniejsze, ale od dawna wiadomo, że głównym wyzwaniem dla większości z nas jest ich utrzymanie. Musimy nauczyć się nowego pojmowania oszczędności i zarządzania budżetem domowym. Dziś pracujemy po to, aby nie pracować w przyszłości. Pracujemy, aby żyć godnie na starość. W celu osiągnięcia tego musimy gromadzić pasywny dochód – gromadzić, utrzymywać i inwestować nasze środki w taki sposób, który pozwoli na ich stałą akumulację. Dziedzina nauki koncentrująca się na problemach oszczędzania, inwestowania i zarządzania finansami gospodarstw domowych to finanse osobiste. Artykuł ma na celu wyjaśnienie, czym są finanse osobiste.

Wprowadzenie

Od wielu wieków społeczności różnych ziem, krajów i państw poszukiwały rozwiązania zapewniającego godne życie w dobrobycie w okresie starości. W zamierzchłej przeszłości zapewnienie takiego życia leżało u podstaw obowiązków dzieci i wnuków. Zmiany społeczne i mentalne sprawiły, że powstała potrzeba, abyśmy sami dbali o naszą daleką przyszłość. Ludzie gromadzili swoje oszczędności w skarbcach, a wraz z rozwojem gospodarczym pojawiły się takie formy odkładania środków finansowych, jak wykup dożywotnich rent i oszczędzanie w tzw. składkowych kasach brackich, których rodowód wywodzi się z istnienia religijnych bractw. Bractwa te w określonych sytuacjach pobierały składki od swo-

ich członków i w ten sposób gromadziły oszczędności. Prawdziwe zmiany nastąpiły wraz z reformami Bismarcka z 1889 roku. Wtedy powstał pierwszy państwowy system ubezpieczenia na starość. Dzisiejsze czasy przyniosły zupełnie inne warunki funkcjonowania systemów emerytalnych, które – tak jak w Polsce – okazują się mało skuteczne i efektywne. Koncepcją systemów ubezpieczeń społecznych jest to, aby określona osoba nie była pozostawiona sama sobie, gdy wiek nie pozwala jej na aktywne działanie oraz zdobywanie dochodu z pracy. System obowiązkowych składek emerytalnych i rentowych ma zapewnić bezpieczeństwo finansowe na przyszłość. Niestety, jak wynika z obecnych analiz, formy zarządzania funduszami okazały się nie tylko nieefektywne, ale nawet spowodowały doraźne straty w przyszłych portfelach wielu osób. Z tego powodu nastąpiła konieczność, abyśmy sprawy – choćby częściowo – wzięli we własne ręce. Proces świadomego dojrzenia do oszczędzania oraz inwestowania nadwyżek finansowych, służących do zapewnienia godnego życia na starość, rozwija się na całym świecie wprost proporcjonalnie do naszych skłonności ponoszenia ryzyka. Nie inaczej dzieje się w Polsce. Zanim jednak zostaną przybliżone pewne dane, wymienione formy oszczędzania i inwestowania oraz podana informacja o źródłach wiedzy na temat zarządzania własnymi finansami, należy przybliżyć pojęcie i genezę finansów osobistych – dziedziny nauki zajmującej się tą istotną wiedzą.

1. Finanse osobiste – definicje, geneza, pojęcia powiązane

Finanse osobiste są pewną częścią szerszego pojęcia, jakim są finanse gospodarstwa domowego. Przez pojęcie gospodarstwo domowe rozumiemy każdy podmiot, który podejmuje różne decyzje wpływające na jego życie, w tym decyzje finansowe. Zatem będzie nim zarówno wielopokoleniowa rodzina, jak i osoba samotna. Osoby poprzez swoje życie podejmują wiele decyzji związanych z zarządzaniem pieniędzem. Nawet osoby bezdomne posiadają pewnego rodzaju „dochody” oraz „wydatki”, którymi muszą umiejętnie zarządzać, aby przeżyć. Oczywiście celem finansów osobistych jest takie rozporządzenie własnym majątkiem, dochodami i wydatkami, aby żyć godnie. Należy tak zmienić sposób myślenia i działać, aby naszym celem nie było przeżycie, ale życie w dobrobycie, zapewniające zarówno nam, jak i naszym potomkom życie na jak najwyższym poziomie.

Finanse osobiste to aktywne planowanie finansowe oraz regularna kontrola. Na tę dziedzinę nauki składają się różne procesy, takie jak oszczędzanie, zarzą-

dzanie wydatkami, redystrybucja dochodu, inwestowanie. Wszyscy osiągamy mniejsze lub większe dochody i w związku z tym niejednokrotnie spotkamy się z tymi procesami. Z pierwszym z tych pojęć stykamy się, czytając J.M. Keynesa, który definiuje oszczędności jako różnicę pomiędzy dochodem a wydatkami na konsumpcję¹. Kolejny proces dotyczy zarządzania własnymi dochodami i wydatkami. Tak jak przedsiębiorstwa osoby fizyczne ponoszą koszty z tytułu różnych działań oraz osiągają dochód, dzięki któremu są w stanie je sfinansować. Inne działanie – inwestowanie – choć z punktu rachunkowego wydaje się tym samym co oszczędności (źródłem obydwu są nadwyżki finansowe), to jest uznawane przez wielu specjalistów za zupełnie odmienny proces. W dziedzinie finansów osobistych bardzo często wymienia się pojęcie budżetu domowego, który tak jak w firmach jest planowaniem dochodów i wydatków. To on powinien dawać odpowiedź, jaka jest płynność finansowa gospodarstwa domowego, zdolność do finansowania kosztów, jaka jest wysokość oczekiwanych nadwyżek finansowych i przyszłe wydatki (i te permanentne, i te powstałe na skutek impulsu). Wobec tych wszystkich definicji, które odnoszą się do różnych dziedzin nauk ekonomicznych, tworzy się pewien chaos. Dlatego powstała i rozwija się na całym świecie subdyscyplina finansów osobistych, która ma uporządkować tę wiedzę i nauczyć jednostki społeczne świadomego podejmowania decyzji dotyczących²:

- konsumpcji i oszczędzania,
- inwestycji,
- zarządzania finansami,
- zarządzania ryzykiem.

W Polsce spotkamy się z kilkoma określeniami i definicjami finansów osobistych. Na przykład B. Świecka definiuje tę dziedzinę jako³:

- dziedzinę o gospodarowaniu pieniądzem przez osoby fizyczne,
- ogół procesów związanych z pozyskiwaniem, gromadzeniem i wydatkowaniem środków finansowych przez osoby fizyczne.

M. Lipiński proponuje traktować finanse osobiste jako „odzwierciedlenie uproszczonej formy finansów firmy [...], ukierunkowanej na potrzeby

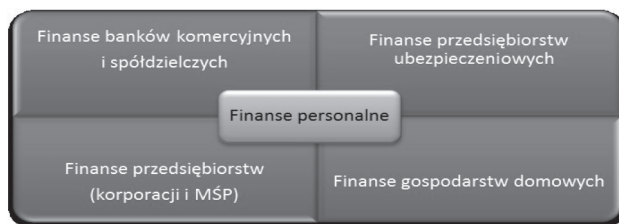
---

¹ J.M. Keynes, *Ogólna teoria zatrudnienia, procentu i pieniądza*, PWN, Warszawa 2003.

² S. Flejterski, *Metodologia finansów. Podręcznik akademicki*, PWN, Warszawa 2007, s. 93–94.

³ B. Świecka, *Niewypłacalność gospodarstw domowych. Przyczyny, skutki, przeciwdziałanie*, Difin, Warszawa 2009, s. 72–80.

decyzyjne i rozliczanie nas samych z zaplanowanych dochodów i wydatków oraz wykorzystania naszego majątku. Finanse osobiste (*personal finances*) nie są wyłącznie metodami zarządzania portfelem inwestycyjnym. To przede wszystkim narzędzia i produkty wykorzystywane w celu efektywnego zarządzania pieniędzem, a także towarzyszące temu instytucje świata finansów. Jak szeroki jest zakres tej dziedziny, możemy zobaczyć na podstawie rysunku 1.

Rys. 1. Zakres finansów personalnych (osobistych)

Źródło: opracowanie własne na podstawie: S. Flejterski, *op.cit.*, s. 73.

Jak wynika z danych zamieszczonych na rysunku 1, finanse osobiste mają nieograniczony wpływ na życie jednostki. Wszystkie osoby pracujące zmuszone są do inwestowania (dot. systemu emerytalnego). Jesteśmy też częścią rynków kapitałowych. Choć większość z nas bezpośrednio nie miała nigdy do czynienia z kupnem lub sprzedażą papierów wartościowych, to pośrednio jesteśmy uczestnikami tej maszyny do tworzenia pieniędzy. Obecnie część składek na godną przyszłość pracownika przekazywana jest do otwartych funduszy emerytalnych (OFE), które inwestują zdobyte w ten sposób pieniądze na rynkach kapitałowych. Bank, w którym zakładana jest lokata, przekazuje depozytariuszom odpowiednią „pensję” za to, że zdecydowali się oddać mu w zarządzanie część swoich dochodów, ale sam obraca tymi pieniędzmi w celu osiągnięcia zysku (również na rynkach kapitałowych). Te same działania podejmuje firma, która jest otoczeniem dla każdej jednostki społecznej będącej na co dzień klientem, dostawcą, pośrednikiem określonego przedsiębiorstwa. Skoro te instytucje są uczestnikami rynków kapitałowych, to dlaczego pojedyncza osoba nie miałaby być ich uczestnikiem. Inwestowanie w papiery wartościowe nie jest jedynym sposobem na osiągnięcie niezależności finansowej. Wielkie pole możliwości daje nam rynek nieruchomości. Poza tymi formami pozostają narzędzia pomnażania środków proponowane przez banki, np. lokaty, obligacje,

oraz przedsiębiorczość, u której podstaw leży prowadzenie własnej działalności gospodarczej. Wszystkie powyższe formy mogą prowadzić do osiągnięcia jednego z dwóch celów, które pomagają w osiągnięciu niezależności finansowej: osiągnięcia zysku kapitałowego bądź dochodu pasywnego.

Aby zrozumieć pojęcie finansów osobistych oraz efektywnego zarządzania portfelem finansowym, trzeba poznać zasady obiegu pieniądza. Należy zdawać sobie sprawę z tego, skąd pochodzi, kiedy do nas trafia, jak jest rozliczany, na co przeznaczany i jak zmienia się w ciągu lat. W tym celu możemy wykorzystać podstawy rachunkowości, których naucza się już w szkołach średnich. Po raz kolejny będziemy mieli do czynienia z takimi pojęciami, jak aktywa, pasywa, przepływ pieniężny, bilans, ale tym razem powinniśmy skupić się na zrozumieniu tych pojęć – uświadomić sobie, co jest dla nas aktywem, a co pasywem, jak wydatkowane są pieniądze z budżetu domowego, jak na jego wysokość i kształt wpływa podniesienie stopy życiowej (dochodów). W stosunku do własnych finansów należy być kompetentnym i świadomym – są one zbyt ważnym elementem życia, aby pozostawały w zarządzaniu przez osoby trzecie. Doradztwo i wspieranie się wiedzą specjalisty są ważne, ale równie istotne jest kształtowanie osobistej wiedzy finansowej. Należy się zastanowić nad tym, czego jesteśmy świadomi, które sfery finansowego życia wymagają doksztalcenia, czy decyzje finansowe podejmowane przez nas są i czy powinny być racjonalne, jak na te decyzje wpływają emocje oraz czynniki psychologiczne (finanse behawioralne). Pomocny w tym może być model procesu zarządzania budżetem domowym zaproponowany przez M. Lipińskiego (rysunek 2).

Rys. 2. Zasady prawidłowego zarządzania budżetem domowym

Źródło: opracowanie własne na podstawie: M. Lipiński, *Finanse osobiste. Świadome zarządzanie własnym portfelem*, Helion, Gliwice 2008, s. 22.

2. Podstawy zarządzania własnym portfelem finansowym

W celu zarządzania własnym portfelem finansowym należy zapoznać się ze strukturą tego portfela. Aby tego dokonać, powinniśmy mieć pod kontrolą swoje finanse osobiste oraz budżet domowy. Na samym początku trzeba określić wysokość wpływów. Wszystkie pieniądze są identyczne – niosą ze sobą pewną określoną siłę nabywczą, zmienny jest tylko ich przelicznik (kurs walutowy) oraz źródło pochodzenia. To, w jaki sposób osiągamy dochody, jest istotne ze względu na ich przyszłe planowanie. Niezbędna jest tu wiedza na temat stopnia naszego uzależnienia od majątku, od aktualnej sytuacji zawodowej, ryzyka i koniunktury na rynku finansowym. Na rysunku 3 przedstawiony został podstawowy podział dochodów.

Rys. 3. Podstawowy podział dochodów w gospodarstwie domowym

Źródło: opracowanie własne.

Trochę inny podział proponowany jest przez R. Kiyosakiego, który w „Kwadrancie przepływu pieniędzy”, dzieli społeczeństwo na 4 grupy:

- pracujących,
- samozatrudnionych,
- biznesmenów,
- inwestorów.

Z kolei B. Świecka dodaje w swoim modelu inny rodzaj dochodów: z tytułu świadczeń społecznych – renty, emerytury, zasiłki, świadczenia z opieki socjalnej.

Gdy już wiemy, z jakich źródeł pochodzą określone dochody, w jakim czasie otrzymujemy je, oraz znamy w związku z tym potencjalne ryzyko dotyczące wystąpienia sytuacji ich obniżenia bądź utraty, możemy rozpocząć omawianie drugiej strony bilansu – wydatków. Lubimy wydawać pieniądze,

bo lubimy zaspokajać nasze potrzeby. Dziś nie ma już rzeczy za darmo lub jest ich bardzo niewiele. Dlatego należy się zastanowić, na co i ile wydajemy oraz czy określony zakup w faktyczny sposób przyczyni się do polepszenia naszej materialnej i finansowej przyszłości. Wszyscy jesteśmy konsumentami, jednakże część z nas jest mniej lub bardziej świadoma swojej konsumpcji. Do rewidowania listy wydatków niekiedy zmusza nas zła sytuacja – niskie dochody. Wtedy też zastanawiamy się, czy dana rzecz, którą kupujemy, jest odpowiedniej jakości i w satysfakcjonującej nas cenie. Ile jednak to razy kupowaliśmy rzeczy bez przemyślenia – kierując się jedynie zachcianką. Podstawą świadomości finansowej jest dojście do takiej sytuacji, że prawie żaden wydatek nie będzie dla nas zbyt wielkim obciążeniem, a przynajmniej nie będzie powodował zawirowań w budżecie domowym. Rozwiązania są dwa: albo stajemy się bogaci i stać nas na wszystko, albo zarządzamy swoimi finansami na tyle umiejętnie, że większość nieprzewidzianych wydatków nie jest dla nas zaskoczeniem. Finanse osobiste, odpowiednie planowanie wydatków i zestawienie ich z dochodami pomogą w realizacji drugiego z rozwiązań – pierwsze przyjdzie z czasem, gdy już będziemy profesjonalistami w zarządzaniu własnym budżetem. W planowaniu wydatków skupiamy się przede wszystkim na trzech aspektach:

- wyrobienie nawyku systematycznego notowania wydatków i późniejszego ich analizowania,
- ustalenie i rozdzielenie wydatków stałych od tych, które możemy nazwać okazjonalnymi, nieprzewidzianymi,
- opracowanie metod stałego obniżania wydatków.

Omówienie dwóch podstawowych elementów budżetu, czyli wpływów i wydatków, ma w istocie dać odpowiedź na to, co jest celem w zarządzaniu finansami osobistymi. Cele mogą być dwa i żaden z nich nie jest łatwy do osiągnięcia:

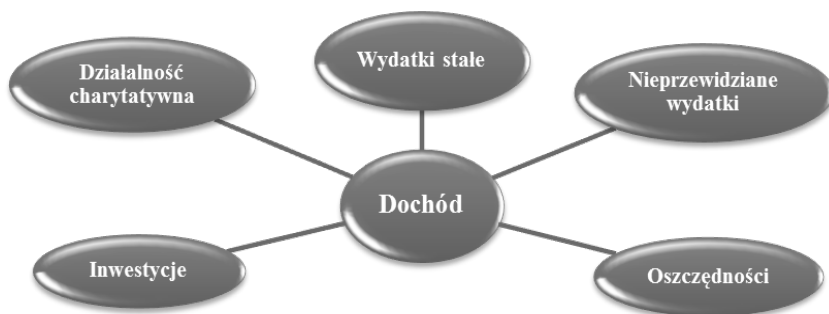
- permanentne obniżanie wydatków przy niezmiennym poziomie naszych dochodów,
- zwiększanie dochodów przy utrzymaniu wydatków na stałym poziomie.

Obie metody prowadzą do zwiększenia nadwyżki finansowej, którą możemy w odpowiedni sposób redystrybuować na różne cele.

3. Redystrybucja dochodów

To jedno z ważniejszych zagadnień w dziedzinie finansów osobistych. O ile wachlarz instrumentów, w jakie możemy lokować nasze nadwyżki finansowe, jest dość powszechnie znany, to musimy jeszcze wiedzieć, w jaki sposób redystrybuować nasze dochody, jak zarządzać wydatkami, jakie miejsce w naszym portfelu powinny mieć oszczędności i inwestycje. Wszyscy mamy odrębne potrzeby, inaczej wygląda struktura naszych pasywów i aktywów oraz w odmienny sposób będzie się kształtowało wydawanie pieniędzy. Jednakże w licznych opiniach znajdziemy sugestie dotyczące podziału naszego portfela na różne dziedziny finansowego życia. Czerpiąc z wiedzy, jaką dostarcza nam np. gra Cashflow, której wynalazcą jest Kiyosaki, możemy podzielić budżet domowy na następujące kategorie:

Rys. 4. Redystrybucja dochodu

Źródło: opracowanie własne.

Wszystkie wymienione kategorie występują w życiu jednostki społecznej. Wydatki stałe to największa część pasywów. Zaliczamy do niej: opłaty za wynajem mieszkania, opłaty za energię, gaz, wodę i inne media, opłaty transportowe. Wielu z nas często tworzy pulę pieniędzy na czarną godzinę. Część osób oszczędza. Inwestujemy także równie często, lecz nie zawsze w celu powiększenia naszych aktywów finansowych, np. w edukację. Czasami oddajemy część dochodów na cele dobroczynne, niektórzy równie „charytatywnie” wspierają totalizator sportowy.

Po ustaleniu, w jaki sposób oraz w jakiej wielkości chcemy i jesteśmy w stanie redystrybuować nasz dochód, możemy zastanowić się nad potencjalnymi możliwościami pomnażania nadwyżek finansowych. To działanie jest

również przedmiotem finansów osobistych. To, czy zainwestujemy w edukację, która pozwoli osiągać większe dochody w przyszłości, lokatę bankową czy obligacje, które dadzą nam skromny dochód przy zachowaniu dużego bezpieczeństwa, czy też zdecydujemy się na bardziej odważne formy, takie jak bezpośrednie działanie na rynku kapitałowym bądź pośrednie poprzez zakup jednostek uczestnictwa w funduszach inwestycyjnych, zależy od nas. W tym temacie jest jeszcze jedno ważne pojęcie – już wcześniej wspomniane – które należy wytłumaczyć. Otóż pewne inwestycje i działania mogą nam przynosić dochód pasywny. Dochód ten charakteryzuje się tym, że okresowo otrzymujemy pewien przychód bez stałego zaangażowania się w pracę. Źródłami dochodu pasywnego mogą być⁴:

- odsetki z depozytów bankowych,
- dochody z wynajmu posiadanych nieruchomości,
- dochody z tytułu marketingu sieciowego,
- dywidenda z posiadanych akcji,
- dochody z praw autorskich, licencji, patentów,
- posiadanie dużego biznesu z odpowiednią kadrą menadżerską,
- dochody z funduszy emerytalnych,
- renta, emerytura, świadczenia rodzinne.

Inną formą osiągnięcia dochodu pasywnego może być produkt bankowy, który jeszcze nie został wprowadzony w Polsce, tzw. odwrócony kredyt hipoteczny. Instrument ten polega na tym, że bank udziela kredytowania (renta, wypłacana okresowo) osobom starszym w odpowiedniej wysokości pod zastaw nieruchomości (na nieruchomości ustanowiona zostaje hipoteka), a w momencie śmierci ostatniego właściciela tejże nieruchomości – bank zaspokaja swoje roszczenia wraz z oprocentowaniem i marżą poprzez sprzedaż majątku. Pozostałe pieniądze nienależne bankowi są przekazywane spadkobiercom. Projekt ustawy o odwróconym kredycie hipotecznym jest obecnie w trakcie prac w ramach działalności Ministerstwa Finansów.

Podsumowanie

Obecnie znanych jest wiele sposobów pomnażania swojego kapitału, osiągnięcia dochodu pasywnego i odkładania na przyszłość. Niekiedy o niewykorzystaniu tych szans decyduje nasz aktualny stan portfela, ale w większości

---

⁴ M. Lipiński, *op.cit.*, s. 34.

przypadków decydujące stają się bariery psychologiczne i niewiedza. Za przykład służyć może możliwość zaciągnięcia kredytu, który można wykorzystać w taki sposób, że będzie on generował przychód, a nie potencjalne większe miesięczne koszty. Gdy nasz portfel chudnie, zaczynamy się martwić o nasze finanse i nasz budżet. Tymczasem powinniśmy zarządzać nim efektywnie przez cały czas. Niestety, wielu z nas traktuje to jak żmudną pracę i możliwość zaoszczędzenia tylko kilku groszy. Nie lubimy zadań zbyt pracochłonnych, które na pierwszy rzut oka nie dają większych i znaczących efektów. W celu zmiany tego stanu na całym świecie powstają serwisy internetowe oraz programy służące do łatwego zarządzania budżetem domowym. Być może warto bliżej im się przyjrzeć⁵.

CHANGES IN ECONOMIC AWARENESS OF POLISH HOUSEHOLD. DEFINITIONS AND ESSENCE OF PERSONAL FINANCE

Summary

Obtaining money seems easy to some and difficult to others, however it is a common knowledge that the most challenging issue is to keep it. It is crucial to redefine and perceive the matter of saving in a new way and to learn how to manage our home budget in order to save money. People work now, to not have to work in the future, people work now in order to live decently when they are pensioners. In order to achieve the above-mentioned purposes people have to accumulate the 'passive income' – accumulate, keep and invest assets in the way enabling their continuous growth. The science concerned with the matters of saving, investing and managing household finances is called personal finances. This paper aims at the thorough investigation of this phenomenon.

Translated by Paweł Sztuczka

---

⁵ Adresy przydatnych linków internetowych, spis literatury związanej z edukacją finansową, a także kilka interesujących narzędzi edukacyjnych można znaleźć na stronie <http://www.cfob.pl>.